

INVESTIGATING THE POSITION AND ROLE OF THE CONTINUOUS PRONOUN “SH” IN SIAVASH’S STORY AND ITS IMPACT ON THE EPIC AND HEROIC ASPECTS

MOHAMMAD FOULADI¹✉ | ZAHRA TAHMASBIPOUR²ORCID

1 Corresponding author, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Qom University, Qom, Iran. dr.mfoladi@gmail.com

2 PhD student in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Qom University, Qom, Iran. zahratahmasbi299@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received 4 Feb 2025</p> <p>Revision 16 Apr 2026</p> <p>Accepted 18 Apr 2026</p> <p>Published online 5 May 2026</p> <p>https://heroic.lu.ac.ir/article_735125.html</p> <p>Keywords: Shahnameh, Ferdowsi, Siavash’s story, syntactic role, the continuous pronoun “sh”.</p>	<p>More than just an epic work, the Shahnameh is known as the most important document that gives cultural and linguistic identity to Iranians. Ferdowsi’s language has been a model for stability and refinement in later periods. Undoubtedly, one of the important steps in understanding a text and its language is to pay attention to the relationships between words in the chain of conjunctions of sentences (syntactic relationships). If the role of words is correctly identified, the ambiguities arising from the syntactic relations between words will be resolved and its epic aspect will also be more visible. Continuous pronouns are one of the types of words that have the necessary flexibility to rotate in the space of sentence conjunction. Therefore, in this study, using a library and text-oriented method and a descriptive-analytical method, the use of the continuous pronoun “sh” with emphasis on being continuous with the verb in Siavash’s story and its effect on the epic aspect of Shahnameh has been studied and analyzed. From the study of the subject, it was found that the pronouns used in Siavash’s story are about 288 cases, with the most use of this pronoun in the role of adverbial and its least use in the position of a subject pronoun. Of course, it should be said that one of the roles that has received less attention is the pronoun attached to the verb “sh”, in the third person singular verb, in the role of the subject, and some have doubted its existence or calling it a subject pronoun or a redundant pronoun; however, in this study, cases were brought out in which there is no doubt about the subjectivity of the pronoun and this pronoun is included in the sentence with the object or complement and should be considered a subject pronoun, therefore, the view that such a pronoun does not exist is incorrect.</p>
<p>Cite this article: Fouladi, M., & Tahmasbipour, Z., (2026). Investigating the position and role of the continuous pronoun “sh” in Siavash’s story and its impact on the epic and heroic aspects, <i>Journal of Heroic Literature</i>, 3(5), pp: 131-158.</p>	
<p> © 2026 “Authors retain the copyright and full publishing rights” 10.22034/heroic.2026.3.5.07</p>	
<p>Publisher: Lorestan University</p>	

Introduction

The Shahnamah of Ferdowsi is one of the enduring and valuable literary texts and one of the masterpieces of the world and the realm of the Persian language. This great work has been able to have a lasting impact on the language and culture of Iran and the world over time. Given this position, it is necessary to analyze various aspects of Ferdowsi's speech. One of the important topics in Ferdowsi's epic language is the use of words in sentence and language structure, which is of particular importance in the Shahnameh. Ferdowsi is meticulous and obsessed with the use of word types in the Shahnameh and places each type of word, such as verb, letter, noun, adverb, adjective and pronoun, in the service of the epic and heroic language, considering the characteristics of each. One of the types of words is the pronoun, which itself has its own types, and its general topics have been examined in Persian grammar books and books written about the grammar and structure of the Shahnameh language. In this study, the various uses of the continuous pronoun "sh", especially in the verb-contingent state and the subject role, in Shahnameh, have been investigated with the aim of understanding various views on this matter and becoming better acquainted with the linguistic, epic, and heroic structure of Shahnameh.

Method

Considering the materials mentioned in the introduction, in this study, using a library and text-oriented method and a descriptive-analytical method, one of the important types of words, namely "pronoun" in Shahnameh, has been investigated and analyzed by a case study of the use of the continuous pronoun "sh", especially in the verb-contingent state. For this purpose, the story of Siavash was chosen because the story of Siavash is one of the key stories of Shahnameh and a suitable example for the use of the pronoun and reference in the context of a coherent narrative. At the same time, some other parts, whose epic and heroic aspects were prominent, have been used to confirm the statement. For this research, the story of Siavash from the Shahnameh of Khaleghi Motlaq was selected and this issue was investigated using the content analysis method.

Results

The issue of pronoun usage, especially the continuous pronoun "sh", is one of the important and influential topics in the epic and heroic language of Ferdowsi's Shahnameh. According to the view of most grammarians, there are seven types of words in Persian: noun, verb, pronoun, adverb, adjective, letter, sound or pseudo-sentence. One of the prominent types of Persian words is pronoun and it has types, one of which is personal pronouns, which are themselves divided into two groups: separate and continuous. Continuous personal pronouns, although they are never used alone and always join the word before them, may be joined to other words in the language of poetry and rhyme; especially in poetry, where the poet sometimes changes the order of the sentence due to the necessity of the poem's meter or for rhetorical purposes. Therefore, accuracy is essential to understand the role of a word in a sentence. One of the roles that has received less attention is the pronoun attached to the verb, "sh" in the subject role, and this article examines this issue based on the story of Siavash in Ferdowsi's Shahnameh. From examining the poems of Shahnameh and Siavash's story, we concluded that the pronoun "sh" has various roles in Siavash's story, including: an object role, a complement role; an adjunct role, and a subject role. There is not much difficulty or disagreement about these roles except for the subject role, but when the pronoun "sh" is added to the third person singular verb and assumes the role of the subject of the sentence, there is disagreement about its role; researchers such as Khanlari, Abolqasemi, Shafi'i, Mahjoob, and Shamisa consider this "sh" to be a subject. Malak al-Shu'ara Bahar, in his stylistics, calls it "superfluous" "shin". Dekhoda also interprets one of the forms of "sh" when it comes at the end of a past verb as a subject or an auxiliary. In Siavash's story, like in other stories in Shahnameh, we encounter this type of connected pronoun. Some of these cases can be considered as subjects in a definite way, considering the structure of the sentence and verse and the fact that the object of the sentence is mentioned, but in some of them, there is the possibility of both a subject and an object role.

Conclusions

The continuous pronoun "sh" in Shahnameh and especially in Siavash's story has accepted various roles; including: object, complement, adverb, subject, and sometimes it is also part of a first-person verb. When this pronoun assumes the role of

object and complement, like in ordinary language, it is often placed after the verb and in the role of adverb, in most cases it comes after the adverb (noun). Therefore, deviations from the syntactic norm of the language are less noticeable in Siavash's story; another controversial point about the continuous pronoun "sh" in this story is the presence of a subject pronoun in some verses and also the roles of this pronoun in the construction of the first-person verb, which has accepted various cases according to different first-person verbs; such as: identifier, object, subject, complement, and adjunct. Although some believe that the continuous pronoun that comes with first-person intransitive verbs is the logical subject of the sentence and, from a syntactic point of view, the object. Based on the present study on the pronouns used in this story of Siavash (288 cases), we found that the most frequent use of this pronoun is in the role of an adjunct and the least frequent use is in the position of a subject pronoun. Of course, it must be said that one of the roles that has received the least attention is the pronoun attached to the verb "sh", when it is added to the third person singular verb and used in the role of a subject; some have doubted its existence or whether it should be called a subject pronoun or a redundant pronoun. In this study, cases were brought that showed that there is no doubt about the subjectivity of the pronoun and that this pronoun is included in the sentence with the object or complement and should be considered a subject pronoun. Also, in these cases where the pronoun "sh" is a subject, the epic aspect of mentioning the pronoun, along with the noun that is the subject and object, carries an emphasis that has a significant impact on the epic and heroic aspect of the Shahnameh text and the grandeur of the hero and the hero, and it should not be considered redundant; because, although it seems redundant, it is not redundant in terms of meaning and rhetoric.

بررسی جایگاه و نقش ضمیر پیوسته «ش» در داستان سیاوش و تأثیر آن بر جنبه حماسی و پهلوانی

محمد فولادی^۱ | زهرا طهماسبی پور^۲

۱ نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران. dr.mfoladi@gmail.com
۲ دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران. zahratahmasbi299@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	شاهنامه فراتر از یک اثر حماسی صرف، به عنوان مهم ترین سند هویت بخش فرهنگی و زبانی ایرانیان شناخته شده است. زبان فردوسی، الگویی برای استواری و پیراستگی در دوره های بعد بوده است. بی شک یکی از گام های مهم برای درک متن و زبان آن، توجه به روابط بین واژگان در زنجیره هم نشینی جملات (روابط نحوی) است. اگر نقش واژگان به درستی تشخیص داده شود، ابهام های ناشی از روابط نحوی بین کلمات برطرف خواهد شد و جنبه حماسی آن نیز بیشتر نمایان خواهد گردید. ضمیرهای پیوسته یکی از گونه های واژگان هستند که از انعطاف لازم برای چرخش در فضای هم نشینی جمله ها برخوردارند. از این روی در این جستار به شیوه کتابخانه ای و متن محور و با روش توصیفی-تحلیلی، کاربرد ضمیر پیوسته «ش» با تأکید بر پیوسته به فعل، در داستان سیاوش و تأثیر آن بر جنبه حماسی شاهنامه بررسی و تحلیل شده است. از بررسی موضوع دریافت شد که ضمیرهای به کارفته در داستان سیاوش حدود ۲۸۸ مورد است که بیشترین کاربرد این ضمیر در نقش مضاف الیهی و کمترین کاربرد آن در جایگاه ضمیر فاعلی است. البته باید گفت یکی از نقش هایی که کمتر بدان توجه شده، همین ضمیر پیوسته به فعل «ش»، در فعل سوم شخص مفرد، در نقش فاعلی است و برخی در اصل وجود آن یا نامیدنش به ضمیر فاعلی و یا ضمیر زاید تردید کرده اند؛ اما در این پژوهش مواردی آورده شد که در فاعلی بودن ضمیر تردیدی نیست و این ضمیر در جمله همراه با مفعول یا متمم آمده است و باید ضمیر فاعلی در نظر گرفته شود، بنا بر این، دیدگاه وجود نداشتن چنین ضمیری، نادرست است.
تاریخچه مقاله: دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۵ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۱/۲۷ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۲۹ انتشار: ۱۴۰۵/۰۲/۱۵	
 https://heroic.ltu.ac.ir/article_735125.html	
کلیدواژه ها: شاهنامه، فردوسی، داستان سیاوش، نقش نحوی، ضمیر پیوسته «ش».	

استناد: فولادی، محمد و طهماسبی پور، زهرا. (۱۴۰۵)، بررسی جایگاه و نقش ضمیر پیوسته «ش» در داستان سیاوش و تأثیر آن بر جنبه حماسی و پهلوانی، دوفصلنامه ادبیات پهلوانی، ۳ (۵)، ۱۳۱-۱۵۸.

۱. مقدمه

شاهنامه فردوسی از جمله متون ادبی ماندگار، ارزشمند و یکی از شاهکارهای جهانی و قلمرو زبان فارسی است. این اثر سترگ توانسته در گذر زمان و تند باد حوادث، جایگاه تأثیرگذاری خود را بر زبان و فرهنگ ایران و جهان مانا و پایا نگه دارد. بی شک در این جاودانگی راز و رمزهای شناخته و ناشناخته و سر به مهری در جنبه‌های زبانی، بیانی، بلاغی، اسطوره‌ای و بویژه جنبه حماسی و پهلوانی و جز آن هست و شاهنامه پژوهان برخی از آن را بیان کرده‌اند و برخی نیز در گذر زمان شناخته و شناسایی می‌گردد. یکی از این جنبه‌ها، موضوع زبان، ساختار جمله و کلام در شاهنامه است. فردوسی با توجه به شیوه سبک خراسانی و سبک زبانی روزگار خود، «در بیشتر موارد سخن را کوتاه می‌گوید و از پیرایه‌سازی و سخن‌پردازی اجتناب می‌کند» (زرین کوب، ۱۳۹۸: ۱۷-۱۶)؛ او چندان به تصنع و آرایش تند سخن توجه ندارد و مشاطه‌گری او در جمال سخن، طبیعی و ذاتی است و تنها از آرایه‌های زبانی مناسب با زبان حماسه مانند توصیف، صحنه‌پردازی، مبالغه و اغراق و... به‌اندازه بهره می‌گیرد. از سوی دیگر فردوسی در سرودن شاهنامه و بیان موضوعات گوناگون و گاه متضاد از غم و شادی، مرگ و زندگی، امید و ناامیدی، شکست و پیروزی، کامیابی و ناکامی، که همه در یک وزن سروده شده و کار شاعر بزرگ را بسیار دشوار ساخته، با هنرمندی تمام و با بهره‌گیری از توان زبان زایا و پویای فارسی در گزینش و چینش واژگان و محور هم‌نشینی و جانیشینی ساختار جمله، نه تنها از این تنگناها به نیکی بیرون آمده، بلکه سخن خود را به والاترین پایگاه استواری و شیوایی رسانده است. زبان فردوسی در بیان افکار گوناگون گرچه ساده و روان است، اما در عین حال استوار و متین است. او در این زمینه از مبالغه و اغراق در وصف میدان نبرد، که متناسب با روحیه پهلوانی هم هست، به شکل مطبوع و دلپذیر بهره می‌گیرد و گرچه صنایع لفظی و معنوی چندان نمود پُررنگی در شعر او ندارد و از تصنع و تکلف پرهیز دارد، اما از جنبه زبان حماسی، همین موارد را بسیار بجا و دقیق استفاده می‌کند (صفا، ۱۳۷۴: ۲۸۶-۲۷۰).

با توجه به این جایگاه و پایگاه سخن فردوسی، بایسته است جنبه‌های گوناگون سخن فردوسی واکاوی گردد. یکی از مباحث مهم در زبان حماسی فردوسی، موضوع کاربرد واژگان در ساختار جمله و زبان است که اهمیت ویژه‌ای در سخن فردوسی دارد؛ از این روی، در این جستار به شیوه کتابخانه‌ای و متن محور و با روش توصیفی-تحلیلی، کاربرد ضمیر پیوسته «ش»، بویژه در حالت پیوسته به فعل، بررسی و تحلیل شده است. برای این منظور داستان سیاوش برگزیده شد؛ چراکه داستان سیاوش، از داستان‌های کلیدی شاهنامه و نمونه‌ای مناسب، برای کاربرد ضمیر و ارجاع در بستر یک روایت منسجم است. در عین حال برای تأیید سخن، از برخی بخش‌های دیگر نیز که جنبه حماسی و پهلوانی آن برجسته بوده، استفاده شده است.

۱-۱. پیشینه پژوهش

در کتاب‌های دستوری، به بحث ضمیر و مباحث آن پرداخته شده است. برخی از این منابع دستوری، با نگاهی تاریخی این موضوع را بررسی کرده‌اند؛ از جمله پرویز نائل خانلری در کتاب *زبان فارسی* (۱۳۹۵) چهار نوع ضمیر را برمی‌شمارد: ضمیر جدا و پیوسته، اشاره، مبهم و مشترک. خانلری موارد استعمال اصلی ضمیر پیوسته

را در سه مورد می‌داند: جانشین مفعول، جانشین متمم فعل (مفعول به واسطه) و جانشین متمم اسم (مضاف الیه). محسن ابوالقاسمی در *دستور تاریخی زبان فارسی (۱۳۹۳)*، پنج نوع ضمیر شخصی (منفصل و متصل)، موصول، مبهم، اشاره و مشترک را مطرح می‌کند. او بر این باور است که ضمیر شخصی منفصل، همه نقش‌های اسم را می‌پذیرد اما ضمیر شخصی متصل می‌تواند در سه جایگاه مفعول، مفعول به واسطه یا مضاف الیه قرار بگیرد. قریب و همکارانش در *دستور زبان فارسی (۱۳۶۳)*، فارغ از بحث تاریخی، ضمیر را نوعی از کنایات می‌دانند و ضمیر پیوسته شخصی را به دو گونه تقسیم می‌کنند: ۱. فاعلی، که منظور همان شناسه‌های فعل هستند؛ مانند: م، ی، د، یم، ید، ند. ۲. مفعولی و اضافه؛ مانند: م، ت، ش، مان، تان، شان. ضمیر پیوسته شخصی مفعولی و اضافه، اگر به فعل یا ضمیر یا حروف پیوندند، حالت مفعولی دارند و اگر به اسم یا صفت متصل شوند، حالت مفعولی یا اضافی دارند. محمود شفیعی در *شاهنامه و دستور (۱۳۷۷)*، ضمیر را نوعی از کنایات دانسته و به بررسی و بیان نکات چهار نوع ضمیر شخصی، اشاره، مشترک و اختصاص پرداخته است. خسرو فرشیدورد در *دستور مفصل امروز (۱۳۹۲)*، قائل به دو نوع ضمیر شخصی (منفصل و متصل) و مشترک است. او نیز همانند قریب و همکارانش، ضمیر شخصی متصل را به دو گونه متصل فاعلی و غیر فاعلی تقسیم می‌کند. ضمیر متصل فاعلی، همان شناسه‌های فعل هستند که می‌توان آن‌ها را پسوند‌های صرفی نامید. ضمیر متصل غیر فاعلی نیز عبارتند از: م، ت، ش، مان، تان، شان؛ این ضمیر گاه نقش مفعول و گاه نقش مضاف الیهی دارند. در کتاب‌هایی مانند *دستور زبان فارسی (۱۳۸۴)* از وحیدیان کامیار، *دستور زبان فارسی (۱۳۸۶ و ۱۳۸۷)* انوری و احمدی گیوی و کتاب‌هایی از این قبیل، بحث ضمیر با نگاه به زبان امروز مطرح شده است. در این کتاب‌ها، مبحث ضمیر، انواع و نقش‌های آن به شکل کلی و بدون توجه به متن خاصی بیان شده است.

مقالاتی نیز درباره جنبه‌های گوناگون ضمیر نگاشته شده است؛ مانند: «جابه‌جایی ضمیر شخصی متصل در شعر چند تن از شاعران معاصر» (کردبچه و همکاران، ۱۳۹۴) و «تحلیل نحوی هم‌نقش ضمیر با نگاه به ساختار فعل و نقش ضمیر متصل در جمله‌های انفعالی - احساسی» (ایرانی و ترکاشوند، ۱۳۹۶). همچنین در مقاله «نقد بلاغی ضمیر با تأکید بر احوالی از مسندالیه در داستان ضحاک (با تأکید بر معانی ثانویه قطعیت و اختصاص و انحصار)» (۱۴۰۴)، نویسندگان با اشاره به جایگاه سیال ضمیر در جمله، بر این باورند که ضمیر با حضور در قسمت‌های مهم جمله، از خاصیت دستوری عدول می‌کند و با برجسته شدن به ایجاد دلالت‌های ثانویه و مفاهیم مجازی در متن کمک می‌کند. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که شاعر با استفاده از شیوه‌ها، امکانات و ساخت‌های زبانی و بلاغی گوناگون، با قابلیت کارکرد معنایی و اغراض ثانویه اطمینان‌بخشی، قطعیت و منحصرکنندگی، در کنار امکانات گوناگون حوزه ضمیر می‌کوشد در مرحله نخست، مخاطب را از حالت تردید و انکار خارج کند و در ذهن او جایی برای کمترین تردید درباره موضوع مد نظر باقی نگذارد و زمینه پذیرش و همراهی او را فراهم سازد؛ سپس از راه تشویق و ترغیب، تأثیر ویژه‌ای بر او بگذارد و نهایتاً او را با خواسته، دریافت و نظر خود همراه سازد. همچنین در مقاله «حذف ضمیر فاعلی در برخی از زبانهای ایرانی» (راسخ مهند، ۱۳۸۴)، نویسنده بر آن است که رفتار ضمیر فاعلی و مفعولی در زبان‌های گوناگون تفاوت دارد و

سنجی به نام ضمیرانداز، زبان‌ها را از هم جدا می‌کند و زبان فارسی نیز از جمله زبان‌هایی است که اجازه حذف ضمیر فاعلی را دارند. نویسندگان در ادامه، گیلکی، مازندرانی، لری و اورامی و سورانی را بر این مبنا بررسی کرده است.

همان‌گونه که ملاحظه شد، در این جستارها، تحقیق مستقلی درباره جایگاه دستوری ضمیر پیوسته «ش» سوم شخص مفرد، در شاهنامه و داستان سیاوش انجام نشده است. از این روی، پژوهش حاضر بر آن است که از میان ضمیرهای پیوسته، ضمیر «ش» را در داستان سیاوش شاهنامه بررسی کند تا نقش‌های متفاوت و جایگاه آن در جمله مشخص گردد. برای این پژوهش داستان سیاوش از شاهنامه تصحیح خالقی مطلق انتخاب شده و با استفاده از تحقیقات کتابخانه‌ای و به روش تحلیل محتوا، این موضوع بررسی شده است. بایسته یادآوری است که ارجاع شماره ابیات و صفحه نیز بر اساس همین تصحیح شاهنامه است.

۲. انواع کلمه و جایگاه ضمیر شخصی پیوسته «ش»

بنا بر دیدگاه بیشتر دستورنویسان، در زبان فارسی، هفت نوع کلمه وجود دارد: اسم، فعل، ضمیر، قید، صفت، حرف، صوت یا شبه‌جمله (احمدی‌گیوی و انوری، ۱۳۸۶، ج ۱: ۱۱؛ مهرآوران، ۱۴۰۳: ۴۵). گرچه برخی از صاحب‌نظران نیز دیدگاه دیگری دارند؛ خسرو فرشیدورد، درباره جایگاه ضمیر که موضوع این مقاله نیز هست، بر این باور است که: «برخی دستورنویسان به تقلید از دستورهای فرنگی ضمیر را کلمه‌ای جداگانه گرفته و برخی جزو اسم گرفته‌اند و قریب و همکارانشان آن را از کنایات دانسته‌اند ولی ما آن را از اقسام اسم گرفتیم» (فرشیدورد، ۱۳۷۵: ۲۴۹). به هر روی، چه ضمیر را نوعی کلمه مستقل بدانیم یا آن را از اقسام اسم به شمار آوریم، ضمیر یکی از گونه‌های برجسته و آژگان فارسی است و آن را معمولاً این‌گونه تعریف می‌کنند: کلمه‌ای است که به جای اسم یا گروه اسمی می‌نشیند یا به شخصی یا چیزی در عالم خارج اشاره می‌کند و آن‌چه ضمیر به‌جای آن می‌نشیند، مرجع ضمیر نامیده می‌شود (انوری و احمدی‌گیوی، ۱۳۸۶: ۱۶۸).

ضمیر گونه‌هایی دارد، یک نوع از آن‌ها، ضمیرهای شخصی هستند که خود به دو دسته جدا (متصل) و پیوسته (متصل) تقسیم می‌شوند. ضمیرهای شخصی جدا مستقل از واژه‌های دیگر به کار می‌رود و عبارتند از: «من، تو، او/وی، ما، شما، ایشان (آنان/ آن‌ها)»؛ ضمیرهای پیوسته کارکرد مستقل ندارند و همیشه همراه اجزای دیگر کلام به کار می‌روند و عبارتند از: «م، ت، ش، مان، تان، شان» (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۴: ۹۹).

ضمیرهای شخصی پیوسته، با این که هرگز به تنهایی به کار نمی‌روند و همواره به واژه پیش از خود می‌پیوندند اما در زبان شعر و نظم ممکن است به واژه‌های دیگر متصل شوند؛ خصوصاً در شعر که شاعر گاه به ضرورت وزن شعر یا برای اهداف بلاغی، چینش جمله را بر هم می‌زند. از این روی، دقت برای دریافت نقش واژه در جمله ضروری است. ضمیرهای پیوسته معمولاً نقش مفعول، مضاف‌الیه یا متممی دارند (انوری و احمدی‌گیوی، ۱۳۸۷: ۱۹۵).

ضمایر شخصی پیوسته، واژه بست به شمار می‌آیند و نباید آن‌ها را با شناسه‌های فعل که در زمره وندهای تصریفی هستند، اشتباه گرفت. این ضمیرها اگر به فعل افزوده شوند، مفعول به شمار می‌آیند؛ مانند: دیدمش و

اگر به اسم افزوده شوند، مضاف‌الیه‌اند؛ مانند: مادرش، اما هنگامی که در فعل‌های مرکب واژه بستی به سازه غیرفعلی افزوده شوند، دیگر مضاف‌الیه نیستند؛ مانند: خنده‌اش گرفت. این ضمیر را می‌توان بعد از حرف اضافه به کار برد و گروه حرف اضافه‌ای ساخت؛ مانند: برایش مهم نیست. گاهی در یک جمله برای تأکید هم مفعول ذکر می‌شود و هم ضمیر متناسب با آن؛ مانند: علی را دیدمش. علاوه بر این در فرایند مبتداسازی نیز می‌توان از ضمیر پیوسته استفاده کرد؛ مانند: رضا ماشینش خراب شد، به جای ماشین رضا خراب شد (طباطبایی، ۱۳۹۵: ۳۳۹-۳۳۸)؛ البته باید گفت یکی از نقش‌هایی که کمتر بدان توجه شده اما در این مقاله بر آن تأکید و بر اساس داستان سیاوش بررسی خواهد شد، همین ضمیر پیوسته به فعل، «ش» در نقش فاعلی است.

۳. نقش‌های گوناگون ضمیر پیوسته «ش» در داستان سیاوش

در این بخش کاربردها و نقش‌های گوناگون ضمیر «ش» و بویژه کاربرد آن در نقش فاعلی، در داستان سیاوش بررسی خواهد شد.

۳-۱. نقش مفعولی:

یکی از نقش‌های ضمیر پیوسته «ش» سوم شخص مفرد در داستان سیاوش، نقش مفعولی است. در داستان سیاوش، ضمیر پیوسته «ش»، هنگامی که نقش مفعولی دارد، ممکن است در یکی از جایگاه‌های زیر قرار بگیرد:

– در پایان فعل

ز رستم پرسید و بنواختش بر آن تخت پیروز بنشاختش
(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۲۰۹)

از رستم پرسید (احوال پرسید کرد) و او (سیاوش) را بنواخت و سیاوش را بر آن تخت پیروزه نشانده. باید دقت داشت با توجه به مباحثی که درباره نقش فاعلی این ضمیر خواهد آمد، گرچه در این دو مورد نقش مفعولی ترجیح دارد اما نقش فاعلی نیز دور از ذهن نیست. نمونه‌های دیگر:

فرستش به سوی شبستان خویش بر خواهران و فغستان خویش
(همان: ۲۱۲)

به دل گفت کین را به شمشیر تیز بیايد کنون کردنش ریز ریز
(همان: ۲۲۷)

نخست از سیاوش زبان برگشاد ستودش فراوان و نامه بداد
(همان: ۲۶۳)

به آیین دهد دختری را بدوی بداردش با ناز و با آب روی
(همان: ۲۷۶)

– پس از قید

برآساید از کین دو کشور مگر بدین آورید ایدرش دادگر
(همان: ۲۷۷)

دادگر (خداوند) او را (سیاوش) ایدر (اینجا) بدین منظور آورد که مگر دو کشور از کین برآساید.
نمونه‌های دیگر:

چنان خوارش از پشت زین بر گرفت که گردان بمانند زو در شگفت
(همان: ۳۲۶)

چُن از لشکر و شهر اندر گذشت کشانش ببردند هر دو به دشت
(همان: ۳۵۷)

– در پایان متمم یا یکی از وابسته‌های آن

به بندش همی دار تا روزگار برین بر، تو را باشد آموزگار
(همان: ۳۵۱)

او (سیاوش) را به بند همی دار (نگهدار) تا روزگار برین بر، تو را آموزگار باشد.
نمونه‌های دیگر:

بر او خواهران آفرین خواندند به کرسی زرینش بنشانند
(همان: ۲۱۶)

که از تخم خویشش یکی زن دهد نه از نامداران برزن دهد
(همان: ۲۱۷)

– همراه با نهاد یا گروه مربوط به نهاد

ز چوگان او گوی شد ناپدید تو گفتی سپهرش همی برکشید
(همان: ۲۹۱)

همانا که یزدان نکردش سرشت مگر خود سپهرش دگرگونه کشت
(همان: ۲۴۰)

در ابیات بالا نیز «سپهر» نهاد است و ضمیر «ش» همراه آن آمده است.

– در پایان حرف ربط «که»

ندانم جز آن که ش بخوانم به در و ز ایدر فرستمش سوی پدر
(همان: ۳۲۹)

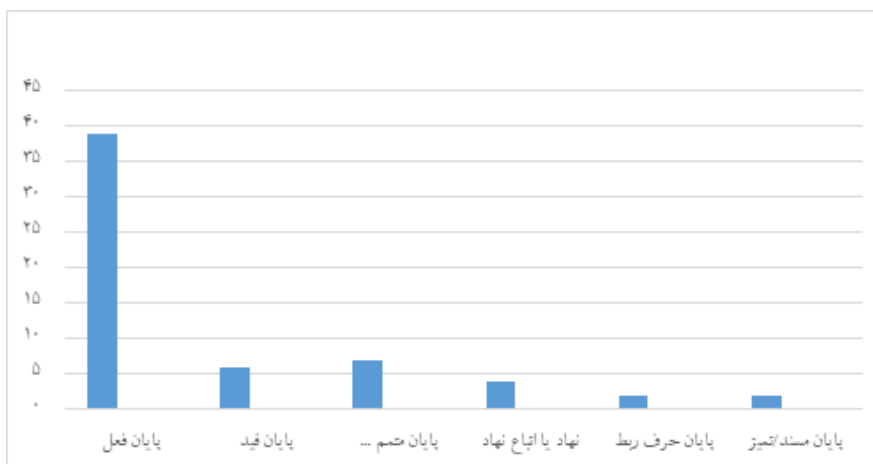
جز آن ندانم که او را (سیاوش) به درگاه فراخوانم و او را ز ایدر (اینجا) سوی پدر فرستم.
سیاوش نه آنست که ش دید شاه همی زآسمان بر گذارد کلاه
(همان: ۳۳۱)

— در پایان مسند / تمیز

سیاوخش گردش نهادند نام
جهانی از آن شارستان شادکام
(همان: ۳۱۴)

سرافراز کیخسروش نام کن
به غم خوردن او را دلارام کن
(همان: ۳۴۵)

در این دو بیت، می‌توان با توجه به پرش ضمیر، «ش» را مضاف الیه‌ای دانست که جابه‌جا شده است: مفعول: او را سرافراز کیخسروش نام کن و با غمخواری دل او را آرامش بده؛ مضاف الیه: نامش را سرافراز کیخسروش کن و با غمخواری دل او را آرامش بده.

نمودار ۱. مقایسه آمار ضمیر «ش» در نقش مفعول با توجه به جایگاه در جمله

۳-۲. ضمیر پیوسته «ش» در نقش متمم:

ضمیر در این حالت ممکن است، یکی از موقعیت‌های زیر را دارا باشد:

— در اغلب موارد در پایان فعل

هنرها پیاموختش سر بسر
بسی رنج برداشت و آمد به بر
(همان: ۲۰۸)

هنرها را سر به سر به او (او را) پیاموخت، بسیار رنج کشید و رنج او به ثمر نشست.

غلام و کنیزک بر هم دویست
بگوش که با تو مرا جنگ نیست
(همان: ۲۵۴)

پیرش فراوان و با او بگوی
که ما سوی ایران نکردیم روی
(همان: ۲۵۴)

بگوش: در معنی به او بگو؛ پیرش: از او پرس؛ از او فراوان پرس و به او بگو که ما به سوی ایران حرکت نکردیم.

– بعد از حرف اضافه

خرامان پیامد سیاوش برش بدید آن نشست و سر و افسرش

(همان: ۲۱۹)

به پیشش بتان نو آیین پیای تو گفتی بهشت ست گاه و سرای

(همان: ۲۱۹)

در ابیات بالا نیز ضمیر پیوسته «ش»، پس از حرف اضافه «بر» و «به پیش» آمده است.

– پس از قید

ز روم و ز چین نیزش آمد پیام همی یاد کاوس گیرد به جام

(همان: ۳۲۸)

«نیز» در این بیت یا قید تکرار است به معنی «همچنین»: از روم و از چین نیز (همچنین) برایش پیام آمد؛

و یا قید تکرار است به معنی «دوباره»: دوباره برای او پیام آمد. ضمیر «ش» هم پس از این قید آمده است.

پرسید بازش از آموزگار بد و نیک و از گردش روزگار

(همان: ۳۷۳)

در این بیت نیز ضمیر «ش» پس از قید آمده است. «باز» در این بیت قید تکرار به معنی «دوباره» است.

– در پایان متمم دیگر

سیاوش بنشاندش زیر تخت وُز افراسیابش پرسید سخت

(همان: ۲۵۶)

از او از (دوباره) افراسیاب پرسید.

یکی جای سازد بدین کشورش بدارد سزاوار اندر خورش

(همان: ۲۷۶)

جایی در این کشور برای او فراهم سازد و او را شایسته و درخور بدارد.

– بین اجزای فعل مرکب

نمازش بریم و نثار آوریم درخت پرستش به بار آوریم

(همان: ۲۱۲)

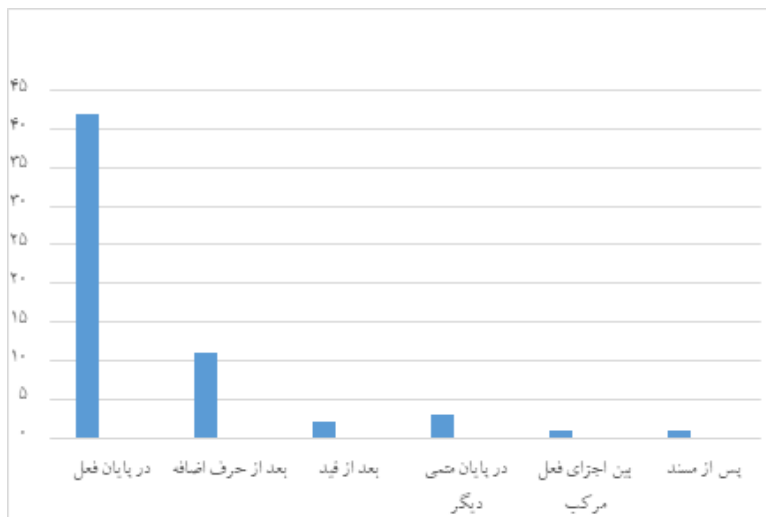
نماز بردن: او را (برای او) نماز بریم، به او احترام و کُنرش کنیم و درخت خدمتگزاری را به ثمر بنشانیم.

– پس از مسند

جز از دختر من پسندش نبود ز خوبان کسی ارجمندش نبود

(همان: ۲۲۲)

بجز دختر من را نپسندید و از میان خوبرویان کسی برای او ارجمند نبود.

نمودار ۲. مقایسه آمار ضمیر «ش» در نقش متمم، با توجه به جایگاه در جمله

۳-۳. ضمیر پیوسته «ش» در نقش مضاف الیهی:

ضمیر «ش» در نقش مضاف الیهی، اغلب پس از مضاف قرار می‌گیرد و خروج از هنجار، در این مورد کمتر به چشم می‌خورد:

– پس از مضاف

بدان جایگه ترک نزدیک بود زمینش ز خرگاه تاریک بود
(همان: ۲۰۳)

در بیت فوق، زمین نهاد (مضاف) است و «ش» یا آن، مضاف الیه: زمین آن (جایگاه) از بسیاری خرگاه، تاریک بود.
نهان کرد زن را و او خود بخفت فغانش برآمد به کاخ از نهفت
(همان: ۲۲۹)

روانش ز خون سیاوش به درد برآورد بر لب یکی باد سرد
(همان: ۳۶۷)

علاوه بر پیوستن ضمیر «ش» به مضاف، این ضمیر در جمله، جایگاه متعددی دارد:

– در پایان فعل

گر آزار بودیش در دل ز من سرم بر نیفراختی ز انجمن
(همان: ۳۳۶)

در این بیت ضمیر پیوسته گرچه ظاهراً پس از فعل آمده ولی در حقیقت با رقص ضمیر، جابه‌جایی و پرش یافته است: اگر در دلش آزاری از من بود.

یکی سینه شیر باشدش جای یکی چنگ کرگس بود، گر همای
(همان: ۳۴۵)

به سر بر نهادش کلاه کیان بیستش کیانی کمر بر میان
(همان: ۳۷۳)

در این موارد عمدتاً با پرش و جابه‌جایی ضمیر روبه‌رو هستیم. در دو بیت فوق، باشدش جای، یعنی جایش باشد و نیز به سر بر نهادش یعنی بر سرش نهاد.

– بعد از صفت

ندانی تو خوی بدش بی‌گمان بمان تا بیاید بدی را زمان
(همان: ۲۳۵)
به کاخ بلندش یکی خانه بود فریگیس از آن خانه بیگانه بود
(همان: ۳۵۶)

در دو بیت بالا «بد» و «بلند» صفت هستند و ضمیر «ش» پس از آنها آمده است.

– بعد از مضاف‌الیه

یکی تازی بر نشسته سیاه همی گرد نعلش برآمد به ماه
(همان: ۲۳۵)
ز بیم جدایش گریان شدند چو بر آتش تیز بریان شدند
(همان: ۲۷۳)

در ابیات بالا نیز ضمیر «ش» مضاف‌الیه برای «نعل» و «جدایی» آمده است.

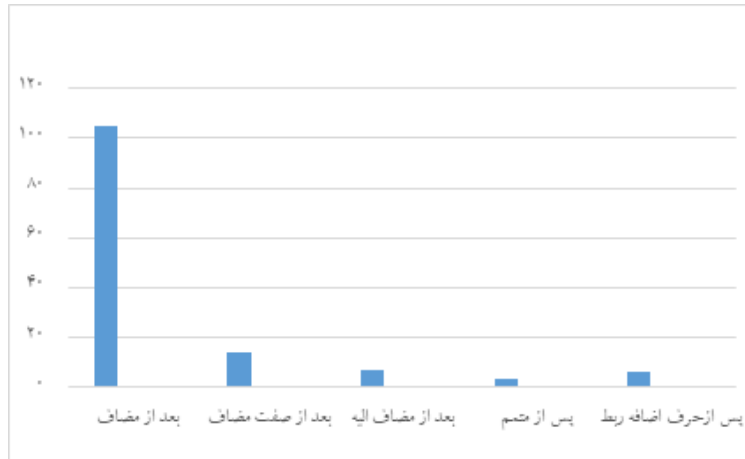
– پس از متمم

بخفت و مرا پیالش بالین بست میان دو گیتیش بینم نشست
(همان: ۳۴۰)
یکی تشت بنهاد پیشش گروهی بیچید چون گوسفندانش روی
(همان: ۳۶۱)

– پس از حرف اضافه یا ربط

به گوش اندرش گفت رازی دراز که بیدار دل باش و با کس مساز
(همان: ۳۴۷)
ز هر کهش به توران زمین خویش بود و را مهربانی بر او بیش بود
(همان: ۲۹۳)

در دو بیت بالا نیز ضمیر «ش» پس از حرف اضافه «اندر» و حرف ربط «که» آمده است.

نمودار ۳. مقایسه آمار ضمیر «ش» در نقش مضاف الیه با توجه به جایگاه در جمله

۳-۴. ضمیر پیوسته «ش» در نقش فاعلی:

یکی دیگر از نقش‌های ضمیر پیوسته «ش» در ابیات بررسی شده، نقش فاعلی است. وقتی که ضمیر پیوسته «ش» به فعل سوم شخص مفرد افزوده می‌شود و نقش فاعل جمله را می‌پذیرد، به آن «ش» فاعلی گفته شده است. خانلری در این باره گوید: «ضمیر پیوسته غالباً یا مفعولی یا اضافی (تعلقی، ملکی) است اما در بعضی از متن‌های این دوره [فارسی دری] ضمیر پیوسته دیگر کس مفرد، در مقام فاعل نیز به کار رفته است و این شاید تأثیر گویش‌های خاصی باشد که در فارسی گفتاری این روز نیز غالباً به کار می‌رود:

به پرده سرای آمدش با سپاه ابا شادی و کام و کاوس شاه»

(خانلری، ۱۳۹۵، ج ۳: ۱۹۴-۱۹۳).

ابوالقاسمی نیز این «ش» را فاعلی می‌داند (ابوالقاسمی، ۱۳۹۳: ۱۲۴). شفیع‌ی نیز در شاهنامه و دستور، این

نوع «ش» را فاعلی می‌داند و بر این باور است که ظاهراً برای تأکید یا لهجه‌ای خاص است؛ مانند:

نبودش پسندیده بخش پدر که دادش به کهنتر پسر تاج زر

(شفیع‌ی، ۱۳۷۷: ۱۶۳).

شریعت نیز این نوع «ش» را ضمیر فاعلی می‌داند و می‌گوید که در برخی لهجه‌ها کاربرد دارد؛ مثلاً: «گفتم به خانه ما بیا، گفتش که نمی‌آیم، به جای گفت که نمی‌آیم». ایشان بر این باور است که این «ش» بر اساس کمبود ضمیر در این فعل است، یعنی وقتی می‌بینیم که تمام افعال در آخرشان ضمیری وجود دارد و سوم شخص مفرد فعل ماضی، ضمیری در آخرش نیست، این ضمیر «ش» را به آن می‌افزاییم (شریعت، ۱۳۷۰: ۲۳۷). بهار در سبک‌شناسی خود، آن را «شین» زاید می‌نامد و می‌نویسد: «گاهی شین ضمیر اضافی یا مفعولی را بدون احتیاج در مورد فاعلی، به فعل الحاق می‌نمودند. مثال از بلعمی: کیخسرو بعد از آن در گاه ایزد گرفتش و از پادشاهی دست برداشت. و نیز مجمل التواریخ: پیغامبر را هدیه‌ها فرستادش با پسر خویش. فردوسی هم این «شین» زاید را مکرر آورده است، چنان که گوید:

گرفتش فش و یال اسب سپاه ز خون لعل شد خاک آوردگاه»

(بهار، ۱۳۸۸، ج ۱: ۴۲۳)

محبوب نیز آوردن ضمیر «ش» فاعلی را برای سوم شخص مفرد فعل ماضی، یکی از ویژگی‌های شعر سبک خراسانی می‌داند (محبوب، ۱۳۴۵: ۴۸). شمیسا نیز در کلیات سبک‌شناسی، آوردن این نوع «ش» را در نقش فاعلی، از ویژگی‌های زبان این دوره آورده است (شمیسا، ۱۳۸۰: ۲۳۲). در تداول عامه و به تبع آن در زبان نوشتار امروز و نیز در شعر و ادب قدیم، گاهی ضمیر «ش» در آخر سوم شخص مفرد فعل‌های لازم و متعدی آورده می‌شد که ظاهراً برای تأکید فاعل است:

چو او را بدیدش جهان شهریار نشاندش بر خویشان نامدار

(انوری و گیوی، ۱۳۸۷، ج ۲: ۱۹)

دهخدا، یکی از کاربردهای این واژه را به صورت ضمیر متصل پیوسته دانسته و در بررسی متون گوناگونی که این ضمیر به کار رفته، معتقد است: «شین» در فارسی، ضمیر سوم شخص مفرد است که گاهی مفعول و گاهی مضاف‌الیه (پس از اسم) واقع شود. در حالت مفعولی، یا مفعول صریح است و گاه غیر صریح (معادل به او یا برای او). حالت سوم آن است که «ش» گاهی به آخر فعل ماضی در آید و از آن به «شین» فاعلی و «شین» زاید تعبیر کنند، مانند آنچه امروز در تداول عامه به کار رود. دهخدا نمونه‌هایی از ابیات شاهنامه فردوسی و دیگر شاعران به عنوان شاهد بیان می‌کند:

بگفتش بدان شاه کشته پسر پیام دو فرزند بیدادگر

چو او را بدیدش جهان شهریار نشاندش بر خویشان نامدار

همه مرز چین با ختا و ختن گرفتش به بازوی شمشیر زن

(فردوسی)

نزد آن شاه زمین کردش پیام دارویی فرمای زامهران بنام

(رودکی)

سوی آسمان کردش آن مرد روی بگفت ای خدا این تن من بشوی

(دقیقی)

سفری کردش و چون وعده فراز آمد با دوصد کشتی و با خوشی و ناز آمد

(منوچهری)

(دهخدا: ذیل مدخل ش).

البته باید توجه داشت که در بیت دقیقی، می‌توان «شین» را به عنوان مضاف‌الیه واژه «روی» در نظر گرفت و چنین معنا کرد: رویش را به سوی آسمان کرد. همچنین دهخدا در پاورقی و در ذیل این مبحث، از نوعی «شین» که علامت مسندالیه بوده، یاد می‌کند: «در زبان اوستایی شینی بوده است، علامت مسندالیه که در بعضی اسامی خاص به جای مانده است؛ از جمله در کورش و داریوش و آتش (که به صورت آذر بدون ش نیز باقی است)» (دهخدا: همان).

۳-۴-۱. کاربرد ضمیر پیوسته «ش» فاعلی در داستان سیاوش

در داستان سیاوش نیز، همانند دیگر داستان‌های شاهنامه، به این نوع از ضمیر متصل برمی‌خوریم که در ادامه بدان اشاره خواهد شد. بایسته یادآوری است که برخی از این موارد را، به شکل قطعی و با توجه به ساختار جمله و بیت و این که مفعول جمله ذکر شده، می‌توان فاعلی دانست اما در برخی از آنها، هم امکان نقش فاعلی و هم نقش مفعولی وجود دارد.

وژان پس بییالچید سوی دمور گرفتش سر و گردن او به زور

(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۳۲۶)

و از آن پس به سوی دمور پیچید و او (سیاوش) سر و گردن او (دمور) را گرفت.

در این بیت، با توجه به آمدن مفعول در جمله «سر و گردن او را» و همچنین آمدن ضمیر «او» پس از سر و گردن که احتمال مضاف‌الیه بودن «ش» را از بین می‌برد، ضمیر «ش» نقش فاعلی دارد و می‌توان آن را از جمله حذف کرد؛ مثل تمام فعل‌هایی که وقتی فاعل آن‌ها، ضمیر است، قابلیت حذف دارد؛ مانند: «او رفت ← رفت» و یا «من به شما گفتم ← به شما گفتم».

بیازردش از بهر تو شاه را چنان افسر و تخت و بنگاه را

(همان: ۳۵۴)

در این بیت با توجه به این که مفعول در جمله آمده است و نیاز به مفعول به صورت ضمیر وجود ندارد و جمله نیز نیاز به فاعل دارد، شین پس از فعل «بیازردش»، فاعلی خواهد بود.

به رستم سپردش دل و دیده را جهانجوی گرد پسندیده را

(همان: ۲۰۷)

خالقی مطلق در این بیت نقش فاعلی را برای شین ترجیح می‌دهد: «شناسه پیوسته اش را بهتر است در حالت فاعلیت بگیریم و به کی کاووس برگردانیم، حرف را نشانه مفعول بی‌واسطه است. مصراع دوم حرف را نشانه مفعول باواسطه است. کی کاووس دل و دیده خود (سیاوش) را به رستم، آن جهانجوی گرد پسندیده سپرد» (خالقی مطلق، ۱۳۸۹، ج ۹: ۵۷۰). البته ضمیر «ش» را که به فعل افزوده شده، به دو صورت می‌توان در نظر گرفت؛ یا در نقش فاعلی که در این صورت مرجع آن کی کاووس است؛ او (کی کاووس) دل و دیده و گرد جهانجوی پسندیده (سیاوش) را به رستم سپرد. یا بدل برای «دل و دیده» دانست که در جمله نقش مفعولی دارد. البته درباره «جهانجوی» نیز می‌توان دو گونه برداشت در نظر گرفت؛ ۱. صفت برای همان دل و دیده (سیاوش) که در این صورت صفت شمار و تنسیق الصفات شده و برای سیاوش (دل و دیده) سه ویژگی آمده: جهانجوی، گرد و پسندیده. ۲. فاعل جمله و مصراع نخست: جهانجوی (کاووس)، دل و دیده (سیاوش) را به رستم سپردش. البته نظر خالقی مطلق همان گونه که گذشت نظر سومی است که «جهانجوی» صفت «رستم» باشد.

بیت‌های زیر از دیگر موارد این موضوع در داستان سیاوش است:

تَهْمَتَن ببردش به زاولستان

نشستن گهش ساخت در گلستان

(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۲۰۷)

وزان پس بیامد بر شهریار

سپهد گرفتش سر اندر کنار

ز رستم پرسید و بنواختش

بر آن تخت پیروزه بنشاختش

(همان: ۲۰۹)

به گنج اندرون آنچ بُد نامدار

گزیدش ز زربفت چینی هزار

(همان: ۳۰۲)

در ابیات بالا به دلیل نیاز به مفعول و آمدن فاعل در جمله «ش» فاعلی است. البته ضمیر «ش» را در بیت آخر می‌شود هم فاعل در نظر گرفت و هم مفعول: به گنج اندرون آن چه نامدار بود، او (گلشهر) برگزید (او: فاعل). یا به گنج اندرون آن چه نامدار بود، آن را برگزید (آن: مفعول).

یکی از ویژگی‌هایی که در شاهنامه و دستور به آن اشاره می‌شود، به کار بردن «استن» و «بودن» به معنی

«داشتن» است (شفیعی، ۱۳۷۷: ۲۸۴). بیت‌های زیر نمونه‌هایی از این کاربرد است:

همانگاه پیران بیامد چو باد

کسی که ش خرد بود گشتند شاد

(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۳۶۲)

کسی که خرد بودش یعنی کسی که او خرد داشت. در این صورت ضمیر «ش» را می‌توان ضمیر فاعلی دانست.

ضمیر «ش» را در این گونه موارد می‌توان متمم نیز گرفت: کسی که برای او خرد بود. نمونه‌های دیگر:

همش پادشاهیست و هم تاج و گاه

همش گنج و هم بوم و بر، هم سپاه

(همان: ۳۲۱)

در این بیت و مانند آن نیز بنا بر نظر شفیی معنی این گونه است: او هم پادشاهی و هم تاج و گاه و هم

گنج و بوم و بر و سپاه دارد (همان). اگرچه می‌توان متممی نیز در نظر گرفت: هم برای او پادشاهی و... هست

(وجود دارد). بیت‌های زیر نیز همین گونه است:

همان تور که ش تخت و اروند بود

به دادار گیهانش سوگند بود

(همان: ۳۷۱)

همان توری که تخت و اروند داشت یا همان توری که برای او تخت و اروند بود و سوگندش به

آفریدگار جهان بود.

که سالار پیران از آن شهر بود

که از بدگمانیش بی‌بهر بود

(همان: ۳۰۶)

در مصراع دوم بنا بر ساختار یاد شده، ترتیب و ساختار جمله این گونه باید باشد: که از بدگمانی بی‌بهر

بودش. (او بی‌بهره بود): پیران سالار از آن شهر بود و از بدگمانی بی‌بهره بود. این بیت در نگاه شفیی

این گونه می‌شود: پیران سالار از آن شهر بود و او از بدگمانی بهره‌ای نداشت.

نکته قابل توجه این است که برخلاف مثال‌هایی که دستورنویسان برای ضمیر فاعلی آورده‌اند، در هر چهار مورد، این ضمیر به کلماتی غیر از فعل، افزوده شده است. ایرانی و ترکشوند در مقاله خود بعد از ذکر نمونه‌هایی از این دست و بررسی آن‌ها می‌نویسند که: «بیان ضمیری با عنوان ضمیر فاعلی همچنان که از ابتدا با شک و تردید همراه بوده است، چندان موضوعیت ندارد و ضمیری که پس از فعل قرار گرفته‌اند، در یکی از سه نقش متممی، مضاف‌الیهی و مفعولی قابل بررسی هستند و مقایسه این گونه از فعل‌ها با شکل محاوره‌ای رایج در یک لهجه خاص و محدود به زمان کنونی قابل توجیه نیست» (ایرانی و ترکشوند، ۱۳۹۶: ۱۲۴). البته این سخن در مواردی که احتمال دوگانه دارد، پذیرفتنی است ولی در مواردی که جمله مفعول و متمم دارد و نیازی به آنها نیست، در فاعلی بودن آن نباید تردید داشت.

۳-۵. فعل یک شخصه همراه با ضمیر پیوسته

ضمیر پیوسته «ش» گاه جزئی از فعل‌های یک شخصه/یک شناسه است. «اجزای سازنده این فعل عبارتند از: اسم/صفت + ضمیر پیوسته شخصی + فعل سوم شخص مفرد. مانند سردم شد، زورش می‌آید. در این فعل‌ها، جزء فعلی همیشه به صورت سوم شخص مفرد می‌آید و به همین سبب یک شناسه یا یک شخص نام‌گذاری شده است» (مهرآوران، ۱۴۰۰: ۹۵-۹۶). خانلری این گونه فعل‌ها را نوعی فعل ناگذر می‌داند؛ زیرا معتقد است که فعل به ظاهر مفعول دارد اما مفعول ظاهر از جنبه معنوی یا منطقی جانشین نهاد یا فاعل است. مفعول این فعل‌ها به سه شکل ظاهر می‌شود:

- اسم در مقام مفعول: امیر را این جواب‌ها سخت خوش آمد (بیهقی)

- ضمیر مفعولی جدا: سخت خوب آید این دو بیت مرا / که شنیدم ز شاعری استاد (فرخی)

- ضمیر مفعولی پیوسته: ساعتی بیدار بُد خوابش گرفت / عاشق دل‌داده را خواب ای شگفت (خانلری، ۱۳۹۵، ج ۲: ۱۷۹-۱۷۶).

ابوالقاسمی نیز با تأیید نظر خانلری این فعل‌ها را ناگذر می‌نامد و ضمیر پیوسته‌ای را که با آن‌ها می‌آید، «فاعل» منطقی جمله می‌داند و از نظر نحوی «مفعول»:

چون تو را از هوی خرد بدل است خندهت آید ز هر چه جز جدل است

(حدیقه)

در این بیت «ت» فاعل منطقی خنده آید است اما از نظر نحوی مفعول آن است (ابوالقاسمی، ۱۳۹۳: ۱۲۳).

این فعل‌ها با توجه به جزء اسمی یا صفتی خود، فعل‌های مرکب گوناگونی هستند که ممکن است به اجزای متفاوتی در جمله نیاز داشته باشند. بنابراین باید هر کدام جداگانه، در جمله مورد نظر بررسی شوند تا نقش این ضمیر و اجزای دیگر جمله مشخص شود و نمی‌توان به خاطر ظاهر و ساخت یکسانی که این افعال دارند، برای همه آن‌ها یک حکم صادر کرد.

نمونه‌های فعل یک شخصه همراه با ضمیر پیوسته در داستان سیاوش:

پسند آمدش سخت و بگشاد روی نگه کرد و بشنید پیغام اوی

(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۲۵۷)

پسندش نیاید همی کار من	بکوشد به رنج و به آزار من
(همان: ۲۷۰)	
نیامد همی هیچ کارش پسند	گشادن همان و همان بود بند
(همان: ۲۸۰)	
جز از دختر من پسندش نبود	ز خوبان کسی ارجمندش نبود
(همان: ۲۲۲)	

نکته ای که بایسته توجه است این که برخی دستورنویسان این نوع افعال لازم یک شخصه را جزو افعال مرکب دانسته‌اند: «در فعل مرکب مجموع معنی پایه و عنصر فعلی برابر معنی یک فعل واژگانی است. نمونه‌هایی که در آن‌ها یک پایه فعلی به دو صورت فعل ساده و فعل مرکب ظاهر می‌شود، نشان‌دهنده همین واقعیت است. فریفتن ← فریب دادن، طلبیدن ← طلب کردن، خوابیدن ← به خواب رفتن» (مشکوٰۃ‌الدینی، ۱۳۸۹: ۱۳۵-۱۳۴).

سیاوخش‌گردش نهادند نام	جهانی از آن شارستان شادکام
(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۳۱۴)	
سرافراز کیخسروش نام کن	به غم خوردن او را دلارام کن
(همان: ۳۴۵)	

در دو بیت فوق نیز می‌توان «نام نهادن و نام کردن» را به مصدر ساده «نامیدن» تبدیل کرد. مشکوٰۃ‌الدینی فعل یک‌شخصه را نیز فعلی مرکب می‌داند. «برخی از فعل‌های مرکب همواره به صورت «پایه + ضمیر متصل + عنصر فعلی» ظاهر می‌شوند، مانند: خوابم می‌آید، خوشش می‌آید، لجش گرفت، ماتم برد. در زبان فارسی کنونی، بدون ضمیر متصل درست نیست (در فارسی گذشته، فعل‌های مرکب یاد شده بدون ضمیر متصل نیز به کار می‌رفته است. مانند نمونه‌های: مرا خنده گرفت، او را خوش آمد» (مشکوٰۃ‌الدینی، ۱۳۸۹: ۱۳۶).

در چهار بیت فوق، فعل یک‌شخصه، فعل مرکبی است که می‌توان به فعل ساده تأویل کرد و ضمیر پیوسته «ش» همزمان نقش فاعل و شناسه جمله را دارد. وحیدیان کامیار معتقد است که ضمیر پیوسته کار شناسه را در افعال عادی انجام می‌دهد و نمی‌توان جای آن را با اسم یا ضمیر جدا عوض کرد (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۴: ۲۷-۲۶). انوری و احمدی گیوی هم بیان می‌دارند که «به‌جای شناسه، ضمیر پیوسته مفعولی و اضافی شخص فعل را نشان می‌دهد» (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۸۷: ۲۹). مهرآوران نیز ضمیر شخصی پیوسته را در این نوع فعل، نشان‌دهنده نهاد فعل و شمار آن می‌داند. (مهرآوران، ۱۴۰۰: ۹۶). با این مقدمات، می‌توان گفت در بیت اول، پسند آمدش سخت یعنی او سخت پسندید. «ش» شناسه و نشان‌دهنده فاعل جمله است و مفعول جمله به قرینه بیت قبل مشخص است: آن چه از هدایای متفاوت را [افراسیاب] برای سیاوش فرستاد، سیاوش بسیار پسندید. در بیت دوم، پسندش نیاید همی کار من یعنی کار من را نمی‌پسندد. کار من، مفعول و «ش» فاعل و شناسه فعل است. در بیت سوم، هیچ کار پسندش نیامد یعنی او هیچ کار را نپسندید. هیچ کار مفعول، و «ش» شناسه و فاعل جمله است. در بیت چهارم، و در بخش «جز از دختر من پسندش نبود»، کاربرد حروف اضافه پیش از مفعول دیده می‌شود که از نوادر قواعد دستور تاریخی زبان

فارسی است که ریشه در زبان‌های ایرانی میانه دارد (رک. آیدنلو، ۱۳۹۳: ۵۲-۴۹). می‌توان این نکته را درباره این جمله نیز صادق دانست. «دختر من» مفعول جمله است که همراه با حرف اضافه «جز از» آمده است. «ش» نیز فاعل و شناسه فعل «جز از دختر من نپسندید». اگر نخواهیم در این ابیات، فعل را تأویل کنیم، ضمیر پیوسته «ش» نقش متممی دارد. مثلاً در بیت سوم: نیامد همی هیچ کارش پسند، هیچ کار برای او پسند نیامد.

فرشیدورد بر این باور است که این فعل‌های مرکب ضمیری دچار تحوّل شده‌اند: «در قدیم در این موردها، ضمیر پیوسته کمتر می‌آمده است، کاربرد فعل‌های مرکب ضمیری بیشتر در شعر بوده است. ولی به مرور زمان، صورت اخیر [همراه با ضمیر پیوسته] بر صورت‌های دیگر غلبه کرده و آن‌ها را از میدان به در برده و فعل‌های مرکب ضمیری و بیان حالت به صورت امروزی آن درآمده است» (فرشیدورد، ۱۳۹۳: ۱۷۷). نمونه‌های دیگر فعلی از مصدر «پسندیدن»:

چنین کی پسندد ز من کردگار؟	کجا بر دهد گردش روزگار؟
(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۲۷۱۹)	
که پاسخ کنم جادو ارجاسپ را	پسند آمد این شاه گشتاسپ را
	(همان، ج ۵: ۹۶)
ندارم من از شاه خود باز	و گرچه مرو را نیاید پسند!
	(همان: ۱۵۸)
همی تخت شاهی پسند آمدش	جهان داشتن سودمند آمدش!
	(همان: ۴۸۸)

جمله	فاعل	مفعول	فعل
چنین کی پسندد ز من کردگار؟	کردگار	چنین (کاری)	پسندد
پسند آمد این شاه گشتاسپ را	شاه گشتاسپ	این (سخن)	پسند آمد
و گرچه مرو را نیاید پسند	مرو را	مصراع اول	پسند نیاید
همی تخت شاهی پسند آمدش	ش (او را)	تخت شاهی	پسند آمد

همان گونه که فعل ساده از مصدر «پسندیدن»، از نظر نحوی به فاعل و مفعول نیاز دارد، اشکال دیگر این مصدر نیز به فاعل و مفعول نیاز دارد. در بیت‌های دوم، سوم و چهارم، «را» نشانه نهادی/فاعلی است. فعل یک شخصه دیگر، «یادش آمد» است که گاه با حرف اضافه و گاه بدون آن به کار رفته است. این فعل همراه با نهاد آمده است؛ پس نمی‌توان گفت که ضمیر «ش» نقش نهادی یا فاعلی دارد، بلکه بهتر است آن را جزئی از فعل یا مضاف‌الیه «یاد» به حساب آورد. در بیت زیر، «روزگار گزند»، نهاد است و «به یادش آمد» فعل یا ضمیر «ش» مضاف‌الیه «یاد»: یادش:

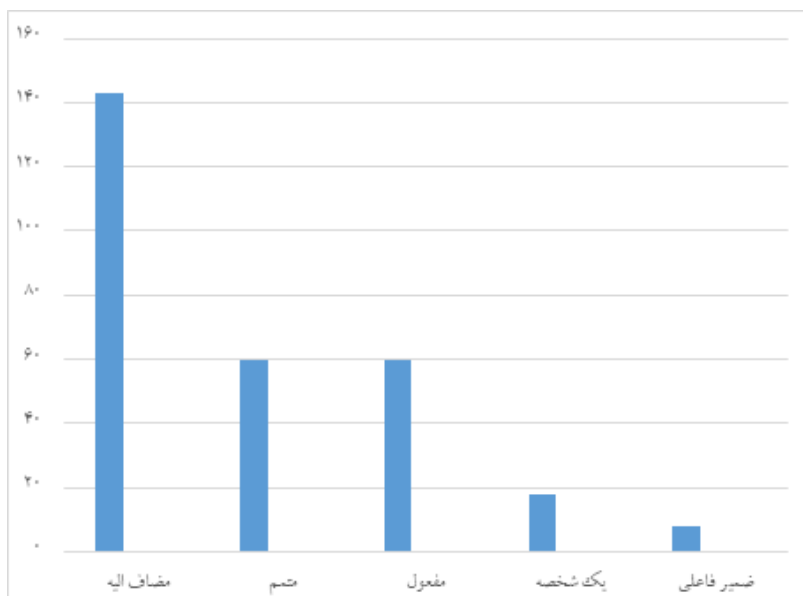
چو یاد آمدش روزگار گزند،
کزو بگسلد مهر چرخ بلند
(همان: ۳۳۸)

نمونه‌های دیگر :

که یاد آمدش بوم زاولستان	بیاراسته تا به کابلستان
(همان: ۲۸۳)	
چه داند وی این رازها بر گشاد؟	همانا که ایرانش آمد به یاد
	(همان: ۳۱۲)
بگفت آنچه یاد آمدش زین سخن	همی نو شمرد این سرای کهن
	(همان: ۳۶۷)

در نمونه‌های زیر می‌توان ضمیر پیوسته «ش» را نهاد جمله و شناسه فعل دانست:

بدو داد جان و دل افراسیاب	همی بی‌سیاوش نیامدش خواب
	(همان: ۲۸۸)
شتاب آمدش تا ببیند که شاه	چه کرد اندر آن نامور جایگاه
	(همان: ۳۱۵)
بخندید کرسیوز نامجوی	همانا خوش آمدش گفتار اوی
	(همان: ۳۲۵)
ز زین بر گرفتش به میدان فگند	نیازش نیامد به بند کمند
	(همان: ۳۲۶)
بیفگند پیل ژیان را به خاک	نه شرم آمدش زو بنیز و نه باک
	(همان: ۳۵۷)

نمودار ۴. مقایسه آمار ضمیر «ش» در نقش‌های متفاوت

۴. ضمیر متصل «ش» بعد از فعل در برخی از دیگر داستان‌های شاهنامه

با توجه به این که کاربرد این ضمیر در نقش فاعلی، گاه با تردید و اما و اگر همراه بوده است و نمونه‌های از این موارد پیش از این بیان شد، برای تأیید مطلب و توضیح برخی نکات، در ادامه به بررسی نمونه‌هایی دیگر از داستان سیاوش و دیگر بخش‌های شاهنامه اشاره می‌شود.

یکی از مواردی که ضمیر متصل «ش» به کار می‌رود و در شاهنامه ساختار شناخته شده و پرکاربرد هم هست، همراه با فعل‌های «پذیره شدن»، «نماز بردن» و گاه «پیاده شدن» است. این سه فعل، مرتبط با آیین‌های بزرگداشت، احترام و پیشواز هستند که نسبت به شاهان، بزرگان و درباریان انجام می‌گرفت؛ یا این که افراد دیگر جهت احترام به یکدیگر به جای می‌آوردند. ضمیر «ش» پیوسته به این افعال در نمونه‌های بررسی شده، اغلب در نقش متمم/مفعول غیر صریح، به کار رفته اما ممکن است در برخی موارد به اشتباه با «ش» فاعل اشتباه شود. برای تشخیص درست نقش ضمیر در این موارد باید به بافت متن و نشانه‌های موجود در متن توجه کرد؛ به عنوان نمونه در بیت:

پذیره شدندش بزرگان و شاه کسی کو به سر بر نهادی کلاه

(همان: ۱۲۰)

با توجه به شناسه (ند) در فعل (پذیره شدند) و (بزرگان و شاه) در نقش فاعل که با شناسه فعل مطابقت دارد، نمی‌توان در این بیت، «ش» را فاعل دانست؛ بلکه این جا نقش متمم/مفعول غیر صریح فعل (پذیره شدند) دارد: بزرگان و شاه (سمنگان) او (رستم) را پذیره شدند. در تأیید این مطلب، می‌توان به کاربرد مصدر «پذیره شدن» و فعل «پذیره آمد/رفت» همراه با حرف اضافه «را» در نمونه‌های زیر دقت کرد:

چو آگاهی آمد پذیره شدند همه سرکشان با تیره شدند

ز خویشان گزین کرد پیران هزار پذیره شدن را همه با نثار

(همان: ۲۸۲)

سکندر چو بشنید کامد سپاه پذیره شدن را بپیمود راه

(همان، ج ۵: ۵۳۵)

یکی بود نامش خشاش دلیر پذیره نرفتی ورا نره شیر

(همان: ۱۰۳)

سیاوش نکرد ایچ در کس نگاه پذیره نیامد مرا خود به راه

(همان، ج ۲: ۳۴۰)

اما ابیات:

تہمتن پذیره شدش با سپاه نهادند بر سر بزرگان کلاه

پیاده شدش گیو و گردان بهم هر آن کس که برزین بود از بیش و کم

(همان: ۱۴۳)

در این گونه موارد نیز همان ابهام وجود دارد که این ضمیر را فاعلی بگیریم یا به شکل دیگری در نظر بگیریم. در بیت بالا هم می‌توان ضمیر مفعولی (او را پذیره شد(ند)) و هم ضمیر فاعلی در نظر بگیریم. محمود فضیلت معتقد است: «ش» ضمیر «مفعولی غیر صریح به ای» است؛ در معنی: به خاطر احترام به او. ایشان درباره ساختار «پیاده شدن» در بیت دوم

نیز همین دیدگاه را دارد (فضیلت، ۱۳۸۱: ۱۰۴). همچنین طاهری مبارکه معنی کرده: گیو و سپاهانش به اتفاق پیاده شدند. از این معنی معلوم می‌شود که فاعلی در نظر گرفته است (طاهری مبارکه، ۱۳۹۱: ۱۳۸). درباره این دو بیت، بهتر است آن دو را در بافت متن مورد بررسی قرار دارد؛ این ابیات از داستان رستم و سهراب و مربوط به بردن نامه کی کاووس به دست گیو، برای فراخواندن رستم به نبرد است:

ازو نامه بستد بکردار آب	برفت و نجست ایچ آرام و خواب
چو نزدیکی زاولستان رسید	خبر زو به فرزند دستان رسید
تهمتن پذیره شدش با سپاه	نهادند بر سر بزرگان کلاه
پیاده شدش گیو و گردان بهم	هر آن کس که برزین بود از بیش و کم
از اسب اندر آمد گو نامدار	از ایران پرسید و از شهریار

(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۱۴۳-۱۴۲)

«تهمتن پذیره شدش با سپاه» یعنی تهمتن همراه با سپاهش او (گیو) را پذیره شد؛ در مقابل گیو نیز همراه با گردان، به احترام تهمتن از اسب پیاده شد: پیاده شدش گیو و گردان بهم؛ گیو و گردان بهم او (تهمتن) را پیاده شدند.

پذیره شدش دیو را جنگجوی	سپه را چو روی اندر آمد به روی
-------------------------	-------------------------------

(همان، ج ۱: ۲۳)

در این بیت نیز با توجه به آمدن مفعول/ متمم (دیو را) و فاعل (جنگجوی)، «ش» را باید فاعلی در نظر گرفت که می‌تواند بدل یا تأکیدی برای فاعل اسمی باشد. نمونه‌هایی از کاربرد ضمیر «ش» در «نماز بردن»:

نمازش بریم و نثار آوریم	درخت پرستش به بار آوریم
بیامد خرامان و بردش نماز	به بر در گرفتش زمانی دراز
بدانگه که شد پیش کاوس باز	فرود آمد از اسب و بردش نماز
جهان را به مهر وی آمد نیاز	همه شهر توران بردندش نماز

(همان، ج ۲: ۲۱۲)
(همان، ۲۱۵)
(همان، ۲۳۵)
(همان، ۳۶۷)

در بیت اول با توجه به شناسه فعلِ بردیم، و عدم مطابقت با ضمیر «ش»، نمی‌توان آن را فاعل دانست؛ بلکه در نقش متممی است: او (سیاوش) را نماز بریم. در بیت آخر هم مانند بیت اول، به دلیل بیان فاعل جمع و مطابقت شناسه با آن، باید «ش» را متمم در نظر بگیریم. در ابیات دیگر نیز بهتر است ضمیر «ش» در نقش متممی در نظر گرفته شود؛ چراکه فعلی است که به متمم نیاز دارد: نماز بردن را (برای) / به. در برخی موارد در شاهنامه این فعل با حرف اضافه «پیش» به کار رفته است:

چو آمد بنزدیک دارا فراز پیاده شد و برد پیشش نماز
(همان، ج ۵: ۵۳۵)

بررسی موارد دیگر:

چنان دان که داد است و بیداد نیست چو داد آمدش جای فریاد نیست
در این بیت نیز «ش» ضمیر فاعلی است که با وجود ذکر فاعل استفاده می‌شود. مانند آنچه امروز گویند:
حسن گفتش، علی آمدش، کتاب نیستش (فضیلت، ۱۳۸۱: ۱۹).

بر رستم آمد گرانمایه شاه پرسیدش از خواب و آرامگاه
(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۱۲۵)

در این بیت نیز «ش» هم می‌تواند فاعلی باشد: او پرسید، و هم متممی / مفعول غیر صریح: از او پرسید.

بگفتش به گیو آن کجا کرده بود چنان شیر مردی که آزرده بود
(همان: ۱۵۶)

در این بیت با توجه به این که متمم صراحتاً آمده است (به گیو)، فاعلی بودن ضمیر «ش» مشخص است. فضیلت نیز ضمیر را فاعلی گرفته است (فضیلت، ۱۳۸۱: ۱۴۶).

یکی دخمه کردش ز سُم ستور جهانی ز زاری همی کرد کور
(خالقی مطلق، ۱۳۹۳، ج ۲: ۱۹۸)

در این بیت نیز فاعلی و مفعولی یا متممی بودن ضمیر «ش» محتمل است: او دخمه کرد (ساخت)؛ او را (برای او) دخمه کرد (ساخت).

در ادامه نیز نمونه‌هایی از داستان رستم و اسفندیار آورده می‌شود:

بد اندیشه و گردش روزگار همی بر بدی بودش آموزگار
(خالقی مطلق، ۱۳۸۹، ج ۵: ۲۹۸)

در این بیت سه خوانش وجود دارد: او را آموزگار بود (مفعولی)؛ او آموزگار بود (فاعلی) و او آموزگارش بود (مضاف‌الیهی). یکی از ساختارهای پرکاربرد در داستان رستم و اسفندیار که در پاسخ گفتن‌های این دو، فراوان به کار رفته، «پاسخ آوردن، پاسخ دادن» و مانند آن است:

چنین پاسخ آوردش اسفندیار که ای مهربان این سخن یاد دار
(همان: ۳۰۷)

چنین پاسخ آوردش اسفندیار که ای از یلان جهان یادگار
(همان: ۳۳۳)

در این موارد نیز دو خوانش: او را (به او) پاسخ آورد (داد) و او پاسخ آورد (داد)، وجود دارد.

همی ریخت از دیدگان آب گرم همی مویه کردش به آوای نرم
(همان، ج: ۵: ۴۱۸)

شعار و انوری در توضیح بیت فوق، ضمیر «ش» را ظاهراً فاعلی دانسته‌اند و اشاره کرده‌اند که این ضمیر با وجود ذکر فاعل به فعل می‌پیوندد (شعار و انوری، ۱۳۷۰: ۴۵۱).

در بیت زیر نیز که در بخش نخست شاهنامه آمده، با توجه به آمدن «بدو» در نقش متمم، وجه فاعل بودن ضمیر متصل تقویت می‌گردد:

فرانک بدو داد فرزند را بگفتش بدو گفتی پند را
(خالقی مطلق، ۱۳۸۶، ج: ۱: ۶۳)

نتیجه

ضمیر پیوسته «ش» در شاهنامه و بویژه داستان سیاوش، نقش‌های گوناگونی پذیرفته است؛ از جمله: مفعول، متمم، مضاف‌الیه، فاعل و گاه نیز جزئی از فعل یک شخصه است. این ضمیر، هنگامی که نقش مفعولی و متممی را به عهده دارد، همانند زبان عادی، اغلب بعد از فعل قرار گرفته و در نقش مضاف‌الیه نیز، در بیشتر موارد پس از مضاف (اسم) آمده است. بنابراین، خروج از هنجار نحوی زبان در داستان سیاوش کمتر به چشم می‌خورد؛ نکته بحث‌انگیز دیگر درباره ضمیر پیوسته «ش» در این داستان، وجود ضمیر فاعلی در برخی ابیات و نیز نقش‌های این ضمیر در ساخت فعل یک شخصه است که با توجه به فعل‌های یک شخصه متفاوت، حالات گوناگونی پذیرفته است؛ مانند: شناسه، نهاد، فاعل، متمم و مضاف‌الیه. اگرچه برخی بر این باورند که ضمیر پیوسته‌ای که با فعل‌های ناگذر یک شخصه می‌آید، فاعل منطقی جمله است و از نظر نحوی مفعول اما بر اساس پژوهش حاضر در ضمیرهای به کار رفته در این داستان سیاوش (۲۸۸ مورد) دریافتیم که بیشترین کاربرد این ضمیر در نقش مضاف‌الیه و کمترین کاربرد آن در جایگاه ضمیر فاعلی است که البته باید گفت یکی از نقش‌هایی که کمتر بدان توجه شده، ضمیر پیوسته به فعل «ش» است؛ هنگامی که به فعل سوم شخص مفرد افزوده شود و در نقش فاعلی به کار رود. برخی در اصل وجود آن یا نامیدنش به ضمیر فاعلی و یا ضمیر زاید تردید کرده‌اند. در این پژوهش مواردی آورده شد که نشان داد، در فاعلی بودن ضمیر تردیدی نیست و این ضمیر در جمله همراه با مفعول یا متمم آمده است و باید ضمیر فاعلی در نظر گرفته شود؛ بنابراین، دیدگاه وجود نداشتن چنین ضمیری مردود دانسته شد. همچنین در این موارد که ضمیر «ش» فاعلی می‌آید، جنبه حماسی با ذکر ضمیر، در کنار اسمی که به عنوان فاعل و نهاد است، تأکیدی را به همراه دارد که بر جنبه حماسی و پهلوانی متن شاهنامه و فخامت قهرمان و پهلوان تأثیر بسزایی دارد و نباید آن را زاید دانست؛ زیرا، گرچه به ظاهر زاید می‌نماید اما از نظر معنا و بلاغت زاید نیست.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، این پژوهش فاقد هرگونه تعارض منافع است.

منابع و مآخذ

- آیدنلو، سجاد. (۱۳۹۳). «سه نکته از دستور تاریخی در شاهنامه و متون پهلوانی». *ویژنامه فرهنگستان (دستور)*. شماره ۱۰. صص: ۶۴-۴۷.
- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۹۳). *دستور تاریخی زبان فارسی*. تهران: سمت.
- انوری، حسن؛ احمدی گیوی، حسن. (۱۳۸۶). *دستور زبان فارسی*. جلد ۱. تهران: مؤسسه فرهنگی فاطمی.
- انوری، حسن؛ احمدی گیوی، حسن. (۱۳۸۷). *دستور زبان فارسی*. جلد ۲. تهران: مؤسسه فرهنگی فاطمی.
- ایرانی، محمد؛ تراکشوند، مریم. (۱۳۹۶). «تحلیل نحوی هم‌نقش ضمیر با نگاه به ساختار فعل و نقش ضمائر متصل در جمله‌های انفعالی-احساسی». *فنون ادبی*. سال ۹. شماره ۱۸. صص: ۱۳۲-۱۱۹.
- بهار، محمدتقی. (۱۳۸۸). *سیک‌شناسی*. جلد ۱. تهران: زوآر.
- خالقی مطلق، جلال. (۱۳۸۶). *تصحیح شاهنامه*. جلد ۱. تهران: مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی.
- خالقی مطلق، جلال. (۱۳۸۹). *تصحیح شاهنامه*. جلد ۵. چاپ سوم. تهران: مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی.

- خالقی مطلق، جلال. (۱۳۸۹). *یادداشت‌های شاهنامه*. جلد ۹. تهران: مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی.
- خالقی مطلق، جلال. (۱۳۹۳). *تصحیح شاهنامه*. جلد ۲. چاپ پنجم. تهران: مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شریعت، محمدجواد. (۱۳۷۰). *دستور زبان فارسی*. تهران: اساطیر.
- شعار، جعفر؛ انوری، حسن. (۱۳۷۰). *رزم‌نامه رستم و اسفندیار*. تهران: علمی.
- شفیع، محمود. (۱۳۷۷). *شاهنامه و دستور*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۰). *کلیات سبک‌شناسی*. تهران: فردوسی.
- صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۷۴). *تاریخ ادبیات فارس*. تهران: فردوس.
- طاهری مبارکه، غلام محمد. (۱۳۷۹). *رستم و سهراب*. تهران: سمت.
- طباطبایی، علاء‌الدین. (۱۳۹۵). *فرهنگ توصیفی دستور زبان فارسی*. تهران: فرهنگ معاصر.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۷۵). *گفتارهایی درباره دستور زبان فارسی*. تهران: امیرکبیر.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۹۱). *دستور مختصر تاریخی زبان فارسی*. تهران: زوآر.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۹۲). *دستور مفصل امروز بر پایه زبان‌شناسی جدید*. چاپ چهارم. تهران: سخن.
- فضیلت، محمود. (۱۳۸۱). *ترنجی در یاد کرمانشاه: طاق بستان*.
- قریب، عبدالعظیم و همکاران. (۱۳۶۳). *دستور زبان فارسی تألیف پنج استاد*. به کوشش امیر اشرف کتابی. تهران: اشرفی.
- محجوب، محمدجعفر. (۱۳۴۵). *سبک خراسانی در شعر فارسی*. تهران: فردوس و جامی.
- مشکوة‌الدینی، مهدی. (۱۳۸۹). *دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری*. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
- مهرآوران، محمود. (۱۴۰۰). *کتاب فعل فارسی امروز*. قم: انتشارات دانشگاه قم.
- نائل خانلری، پرویز. (۱۳۹۵). *تاریخ زبان فارسی*. سه جلد در یک مجلد. تهران: فرهنگ نشر نو.
- وحیدیان کامیار، تقی؛ عمرانی، غلامرضا. (۱۳۸۴). *دستور زبان فارسی*. جلد ۱. تهران: سمت.
- یوسفی، حسینعلی. (۱۳۷۲). «تسامح در کاربرد اصطلاحات دستوری». *رشد آموزش زبان و ادب پارسی*. شماره ۳۲. صص: ۳۲-۳۵.

References

- Abolghasemi, M. (2014). *Historical Grammar of the Persian Language*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Anvari, H., & Ahmadi Givi, H. (2007). *Persian Grammar*. (Vol 1). Tehran: Fatemi Cultural Institute. [In Persian]
- Anvari, H., & Ahmadi Givi, H. (2008). *Persian Grammar*. (Vol 2). Tehran: Fatemi Cultural Institute. [In Persian]
- Aydenloo, S. (2014). "Three Points of Historical Grammar in the Shahnameh and Heroic Texts". *Special Issue of the Academy (Grammar)*, No. 10, 47-64. [In Persian]
- Bahar, M. T. (2009). *Stylistics*. (Vol 1). Tehran: Zovvar. [In Persian]
- Dehkhoda, 'A. A. (2008). *Dictionary*. Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Farshidvard, Kh. (1991). *A Brief Historical Dictionary of the Persian Language*. Tehran: Zovvar. [In Persian]
- Farshidvard, Kh. (1992). *Detailed grammar of today based on modern linguistics*. (4th ed.). Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Farshidvard, Kh. (1995). *Discourses on Persian Grammar*. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Fazilat, M. (1381). *A rose in the wind*. Kermanshah: Taq Bostan. [In Persian]
- Gharib, A., & et al. (1363). *Persian grammar compiled by five professors*. With the efforts of Amir Ashraf al-Kotabi. Tehran: Ashrafi. [In Persian]
- Irani, M., & Torkashvand, M. (2017). "Syntactic Analysis of the Co-role of the Pronoun with a View to the Structure of the Verb and the Role of Connected Pronouns in Passive-Emotional Sentences". *Literary Techniques*, 9(18), 119-132. <https://doi.org/89312.7102.RAIL/80122.01> [In Persian]
- Khaleghi Motlaq, J. (2007). *Correction of the Shahnameh*. (Vol 1). Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia. [In Persian]
- Khaleghi Motlaq, J. (2009). *Correction of the Shahnameh*. (Vol 5., 3th ed.). Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia. [In Persian]
- Khaleghi Motlaq, J. (2009). *Notes on the Shahnameh*. (Vol 9). Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia. [In Persian]
- Khaleghi Motlaq, J. (2014). *Correction of the Shahnameh*. (Vol 2., 5th ed.). Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia. [In Persian]

- Mahjoub, M. J. (1345). *Khorasani style in Persian poetry*. Tehran: Ferdows and Jami. [In Persian]
- Mehravaran, M. (1400). *The book of the Persian verb of today*. Qom: Qom University Press. [In Persian]
- Meshkawatdini, M. (1389). *Persian grammar based on the theory of gerunds*. Mashhad: Ferdowsi University Press. [In Persian]
- Natel Khanlari, P. (1395). *History of the Persian language*. Three volumes in one volume. Tehran: Farhang Nashr No. [In Persian]
- Safa, Z. (1995). *History of Persian Literature*. Tehran: Ferdowsi. [In Persian]
- Shafi'i, M. (1998). *Shahnameh and Dastur*. Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Shamisa, S. (1999). *Generalities of Stylistics*. Tehran: Ferdowsi. [In Persian]
- Shari'at, M. J. (2008). *Persian grammar*. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Sho'ar, J., & Anvari, H. (1991). *The Battle of Rostam and Esfandiar*. Tehran: 'Elmi. [In Persian]
- Tabataba'i, 'A. (2001). *Descriptive Dictionary of Persian Grammar*. Tehran: Contemporary Dictionary. [In Persian]
- Taheri Mobarakeh, G. M. (1999). *Rostam and Sohrab*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Vahidian Kamyar, T., & 'Omran, Gh. (1385). *Persian grammar*. (Vol 1). Tehran: Samt. [In Persian]